

Jan Amos Komenský (1592 – 1670)

Literatura:

Prameny:

Vybrané spisy J. A. Komenského, 8 svazků 1958-1978

Opera omnia Jan Amos Komenský (Dílo Jana Amose Komenského, od r. 1969), projekt předpokládá 60 svazků, v nich 258 spisů Komenského, korespondence, archivní a další materiály)

Obecná porada o nápravě věcí lidských, česky I-III 1992 – latinsky De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (většinou uváděné pod názvem Consultatio) 1966

Sekundární literatura:

J. V. Novák (dopsal J. Hendrich): Jan Amos Komenský, jeho život a spisy, Praha 1932

Jiřina Popelová: Komenského cesta k všenápravě, Praha 1958

Josef Polišenský: Jan Amos Komenský, Praha 1963

Jan Patočka: Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové, Praha 1964 (zde 2 kapitoly o JAK)

Pavel Floss: Jan Amos Komenský – od divadla věcí k dramatu člověka, Ostrava 1970

Robert Kalivoda: Husitská epocha a J. A. Komenský, Praha 1990

Jan Kumpera: Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků, Praha, Ostrava 1992

Pavel Floss: Poselství J. A. Komenského současné Evropě, Brno 2005

Oddělení pro studium a edici díla J. A. Komenského na Filozofickém ústavu AV ČR v Praze, vydává mezinárodní vědecký časopis Acta Comeniana.

Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě, vydává časopis Studia Comeniana et historica.

Další naši velcí komeniologové minulosti a současnosti: Marta Bečková, Jiří Beneš, Josef Brambora, J. B. Čapek, Dagmar Čapková, Jaromír Červenka, Amedeo Molnár, Jaroslava Pešková, Věra Schifferová, Martin Steiner.

Narozen v Nivnici, osiřel.

Bratrské školy ve Strážnici, Přerově.

Univerzity v Herbornu (3 roky) a v Heidelbergu (1 rok).

1614 vrací se na Moravu, učí na bratrské škole v Přerově.

1616 vysvěcen na kněze.

1618 správce bratrské školy a sboru ve Fulneku – 3 nejšťastnější roky jeho života, ženat s Magdalenou Vizovskou ze Zábřehu (svatba červen 1618 v Přerově), v té době inspirován Johannesem Alstedem encyklopedická díla:

Divadlo veškerenstva věcí (Theatrum universitatis rerum). Plánoval 4 díly – popis kosmu, přírody, zeměpisu světa, lidských dějin (popisu sakrálního světa, biblických dějin, mravního světa a spásy mělo být věnováno Theatrum divinum). Zachovala se jen 1. kniha I. dílu a 2 předmluvy (nalezeno 1893 v Holešově). Komenský použil tradiční spisy Aristotelovy (Fyzika, O nebi a o zemi, O vzniku a zániku), některé spisy Augustinovy, názory Ptolemaiovy, objevují se zde prvky alchymistické, názory o živlech apod. Začíná pracovat na slovníku **Poklad jazyka českého**, na mapě Moravy, na Moravských starožitnostech a na spisu O životě a činech pánů z rodu Žerotínů (oba se ztratily).

Sociálním problémům se věnoval ve spisku **Listové chudých a bohatých do nebe** (1618)

Pravděpodobně byl i autorem spisu zaměřeného proti jezuitům a papeži **Retuňk proti Antikristovi a svodům jeho**.

1621 španělské vojsko obsadilo Fulnek (1623 kapucín Jan Kapistran spálil na fulneckém náměstí Komenského knihovnu)

Domnívá se, že opouští Fulnek jen na několik týdnů, po zprávě o smrti ženy a 2 dětí (1622 v Přerově na mor) jede do Brandýsa nad Orlicí pod ochranu Karla Staršího ze Žerotína, 2. sňatek v Brandýse 1624 s Marií Dorotou Cyrillovou, Bílá Třemešná v Podkrkonoší u Jiřího Sádovského ze Sloupna, 7 let se skrývá ve vlastní zemi. V té době nejprve útěsné spisy, pak prohloubení koncepce přírodní filozofie v Hlubině bezpečnosti:

Přemýšlování o dokonalosti křesťanské

Nedobytný hrad jméno Hospodinovo (1622) – jediná útěcha je víra v Krista

Truchlivý (1622 1. část, 1624 2. část) – Truchlivého marně utěšuje Rozum a pak Víra, je stále zoufalý, málem pochybuje o základech křesťanské víry, pak přichází Kristus, s ním nová naděje, nová perspektiva. Ale není možné útrapy života jen pasivně snášet, za dokonalost boží v člověku je třeba bojovat.

Labyrint světa a lusthaus srdce (1623, v 2. vydání ráj srdce) – skepse vůči školské aristotelsko-scholastické vzdělanosti, k uspořádání života společnosti, k lidskému vědění vůbec. Nikde nenachází poutník Komenský stání, všude lež, podvody, polopravdy. Brýle mámení (obroučky Zvyk, skla Domnění) má nasazeny křivě, takže koutkem oka vidí pravý stav věcí, vše je zmatené a nesmyslné.

Hlubina bezpečnosti (Centrum securitatis, 1625) – hledá „střed světa“ v Kristu – svět je obrovské kolo, které se otáčí kolem pevného a nehybného bodu, čím více na periférii, tím větší pohyb, neklid, kolotání, čím více ke středu, tím blíže stálosti, trvalosti, bezpečnosti, spočínutí. Kristus je centrem všeho, ale kromě tohoto ústředního centra má i každá věc své centrum, ve kterém je zakotvena. Zla a nedokonalosti vznikají vychýlením věcí z jejich center. Centrem věci je cíl a smysl její existence a současně místo v kosmu, ve kterém se má existence naplnit.

Počátkem 1628 (v únoru po Obnoveném zřízení zemském) odchází přes Kladsko do Lešna, kde česká bratrská osada, učí na gymnáziu.

Přehled fyziky (Physicae synopsis, 1633), Komenského výklad filozofie přírody.

1641-1642 pozvání anglického parlamentu – má uskutečnit své pansofické plány, pozván do Francie kardinálem Richelieuem, nepřítelem Habsburků (1585-1642). Kvůli politickým nepokojům odchází 1642 do Švédska, na pozvání holandského obchodníka Ludvíka de Geera (1587-1652, největší zbrojař tehdejší Evropy).

Via lucis (Cesta světla, 1641-1642) – mezník na cestě k Poradě – v té době je již Komenský uznávanou autoritou v oblasti pedagogiky a didaktiky, má za sebou Bránu jazyků první úvahy o pansofii. Cesta světla představuje jakou si osvícenskou filozofii dějin – temnota (feudalismus, vláda papežství a Habsburků) bude zahnána jasně, světlem. V dějinách neustále přibývá světla – rozumového osvětlení. Lidový chiasmus je změněn v očekávání osvíceného věku.

Motiv světla – ve Via lucis vychází z novoplatónského dělení světla do trojí oblasti: věčné, vnitřní (rozum, vůle a cit) a vnější. Analogie mezi světlem hmotným a duševním – společná podstata obou světél. Světlo je v neustálém zápase s tmou, ale tma není samostatný princip, je to jen pouhý nedostatek. V 10. kapitole přináší výklad vnějšího světa (pod vlivem renesančního myslitele Franciska Patrizziho – Nova de universis philosophia, 1590) – Vykládá povahu paprsků světla, odraz světla, podstata vidění atp. Mimo jiné zde upozorňuje na to, že oko má svou stavbu, činnost a cesty, kterými vychází vstříc světlu. Pravda věcí se ukazuje prostřednictvím smyslů, ale bez rozumu k porozumění nedochází.

Motiv světla je už ve Fyzice – tři substance: hmota, duch a světlo (někdy i čtvrtá – teplo) – světlo je aktivním principem, který uvádí temnou, pasivní hmotu v pohyb.

Obecná náprava pak vyžaduje obecný lék – obecné světlo – je třeba, aby se všechny věci, které Bůh ve svých knihách zjevil, shrnul v jedno, uvedly v takový řád, aby se mohly

předložit všem lidem, ovšem tak, aby je každý chápal, přijímal a zamiloval si je. Touha po lepším světě je lidem vlastní.

V roce 1642 se Komenský sešel na zámečku Endegeest poblíž holandského města Leydenu s Descartem. Descartes mu vytýkal právě toto spojování světského vědění s biblí, respektive s tehdejšími interpretacemi bible. Strávili spolu asi 4 hodiny, rozešli se bez toho, že by vzájemně pochopili svá stanoviska. Komenský údajně s poznámkou, že se bojí následků Descartovy filozofie. Komenského korekce vědy biblí ukázala, že Komenský přijímá Písmo jako soubor poučení i v přírodních vědách, a že současně nechápe smysl svobodného, bezpředsudečného vědeckého bádání. Komenský hledá všude stopy božího úmyslu, který se projevuje v účelnosti věcí. Přestože jinak chápe přírodu v celku imanentisticky, přestože vylučuje boha z přímého zasahování do přírody, téměř u každého pojednání o přírodním jevu najdeme úvahu, proč co bylo tak a tak stvořeno. Tento až naivní teleologismus brání Komenskému pochopit moderní přírodovědu s jejím hledáním příčin nikoli účelových, ale působících.

V roce 1642 se usadil v Elblongu (jihovýchodně od Gdaňska, Prusko, tehdy pod švédskou správou), zde s krátkými přestávkami (Švédsko, jednání s královnou Kristinou a kancléřem Oxenjsternou) až do roku 1648. V této době začíná pracovat na **Obecné poradě**.

1648 povolán do Lešna, zvolen biskupem Jednoty bratrské, umírá mu 2. žena (Dorota Cyrillová), vestfálský mír, zde po ratifikaci vestfálského míru **Kšaft umírající matky Jednoty bratrské**, konec nadějí české emigrace, slovo biskupa k církvi, závěť umírající Jednoty, závěrečné kapitoly se obracejí „k národu českému a moravskému, k milé vlasti“.

1649 nový sňatek s Janou Gajusovou

1650 pozván do Maďarska – Šarišský (Blatenský) Potok (Sárospatak), sedmihradský kníže Zikmund Rákoczi a jeho manželka Jindřiška Falcká, dcera Fridricha Falckého – oddával je sám Komenský, pansofická škola – ze 7 tříd pouze 3, potíže – nenávisť učitelů, netečnost žáků, po smrti knížete a jeho ženy návrat do Lešna.

V červnu 1654 se vrací do Lešna, polsko-švédská válka, Švédové město uchránili z úcty ke Komenskému, Poláci je vypálili 29. 4. 1656, Komenský pozbyl majetek i rukopisy (Poklad jazyka českého, kázání, pansofické spisy), po bloudění Německem (Frankfurt nad Odrou) ho pozval 1656 Vavřinec (Laurentius) de Geer (syn Ludvíka, 1614-1666) do Amsterdamu, kde prožil posledních 14 let života, věnoval se soubornému vydání svých didaktických prací, pořádání vševědných a všenápravných spisů, 1661 zde obnovil bratrskou tiskárnu.

Pohřben v Naardenu v kostelíku valonské církevní obce, kde byli pochováváni bohatí měšťané a kde zůstal až do roku 1870 zapomenut. V letech 1935-37 kostel upravila Československá republika, muzeum.

Další Komenského aktivity:

Komenského spisy pedagogické a didaktické – vždy se v nich prolínají snahy pedagogické, encyklopedické a reformně společenské:

Už 1616 spisek Pravidla snadnější mluvnice (Grammaticae facillioris praecepta), k usnadnění výuky latiny.

Od r. 1627 **Česká didaktika**.

Od roku 1628 učil na lešenském latinském gymnáziu. Pro tyto potřeby spisy Metafyzika, Historia profana (přehled světových dějin), O poezii české (česky), O zapadání a vycházení hvězd oblohy osmé (osvětový astronomický spisek, česky), Cosmographiae compendium (Pojednání o kosmu) – základní vědomosti o fázích měsíce, o nebeských sférách, o jejich pohybu, o planetách, o hvězdách...) – tyto spisky byly nalezeny v r. 1935 v Petrohradě, identifikoval je jako Komenského spisy Stanislav Souček.

1630 – **Informatorium školy mateřské** – pro matky a chůvy.

1631 – *Janua linguarum reserata* (Brána/Dveře jazyků otevřené), učebnice latiny, podnět španělská učebnice latiny *Janua linguarum*, 100 lekcí, přes 7.000 slov v 1.000 větách, česky 1633, později několik vydání
1632 spisek Navržení krátké o reformě škol v království českém
1632 – *Didactica*, to jest Umění umělého vyučování (latinsky, spis nevyšel)
1649 – *Linguarum methodus novissima* (Nejdokonalejší metoda jazyků)
1654 – *Schola ludus* (Škola na jevišti) – 8 her z Brány jazyků pro žáky, kteří se nemohli jazyky naučit, ale chtěli hrát divadlo
1657 – *Didactica magna* (Velká didaktika) – neznámější a nejzávažnější spis Komenského ve světové literatuře – zde 4 stupně po 6 letech, od nižšího k vyššímu, od jednoduššího ke složitějšímu, od známého k neznámému, v národní škole mateřský jazyk, přírodovědné předměty, manuální práce
K tomu Komenský ještě v Amsterdamu shrnul v roce 1657 své didaktické a pedagogické práce – *Opera didactica omnia* (Sedrané spisy vychovatelské)
1658 – učebnice cizích jazyků *Orbis sensualium pictus* (Svět v obrazech)

Irenické snahy – například *Angelus pacis* (Posel míru) – 1667 vyzval Anglii a Holandsko k zastavení nepřátelství, k vytvoření mezinárodní instituce, která by střežila mír a řečnila rozpory mezi státy, dbala o dodržování zákonů v jednotlivých zemích (konference v Bredě). Tyto irenické snahy i v pojednání *Unum necessarium* (Jednoho je potřeba, 1668, údajný Kristův výrok k pečlivé Martě, Lukáš 10, 42) – ale je to vlastně Komenského životní zpověď a závěť, Komenský si uvědomuje, že jeho život je neustálé pachtění a toužení po věcech, které hodnotí jako omyly a labyrinty. Byl po celý svůj život mužem touhy, a le věří, že jeho snahy nebudou zcela bez užitku. Je v tom rezignace, ale také přesvědčení, že lidstvo je jedním pokolením, jednou krví, jednou rodinou, jedním domem, že bude nalezen pevný základ pro lidské jednání, syntéza, soustředění a zjednodušení.

Kancionál – tj. kniha Žalmů a písní duchovních, 1659 v Amsterdamu – upravený Šamotulský a Ivančický kancionál.

Proroctví (revelace) – Komenský je sledoval, shromažďoval, překládal, vydával, hájil. Zejména věřil proroctvím před odchodem do vyhnanství (Kryštof Kotter, Kristina Poniatovská), po emigraci Mikuláš Drábík (1585-1671), Komenského druh ze studií, strážnický rodák, bratrský kněz, po Bílé hoře obchodník na Slovensku, přestoupil ke katolictví, přesto byl 1671 v Bratislavě popraven jako vezezrádce. Komenský mu slepě věřil, překládal jeho proroctví do latiny a spolu s proroctvími Kottera a Poniatovské je vydal *Lux in tenebris* (Světlo v temnotách 1657), *Lux e tenebris* (Světlo z temnot, 1665), nebo ve spisku *Historia revelationum* (Historie zjevení, 1659).

Nejsoustavnější obraz Komenského filozofických názorů podal Pavel Floss zejména v práci *Jan Amos Komenský – od divadla věcí k dramatu člověka* (1970). Náš další výklad se opírá především o jeho interpretace.

Pavel Floss sleduje, jak se v *Hlubině bezpečnosti* mění pod vlivem Mikuláše Kusánského a Jakuba Böhma původní Komenského obraz světa, který vycházel z koncepce aristotelovsko-ptolemaiovské – ve středu vesmírné koule je nehybná Země, kolem ní 7 planet na křišťálových sférách, osmá je sféra hvězd, která je roztáčena devátou, kterou pohybuje nehybný hybatel – bůh. Planety a hvězdy jsou neměnné, božské, na Zemi je vše podrobeno vznikání a zanikání, vše je předem dáno, vše je účelné a dobré, nic není možno změnit, každá

změna může vést jenom k horšímu, co je dáno, je nejlepší. Zlo a nedostatek je vysvětleno jako něco, co má svůj smysl. Lidská existence je pojata pasivně, nedynamicky, strnule. Všechny věci se řídí ve svém bytí věčně danými formami, esencemi. Dostát svému určení – to je pravý mysl bytí věci i bytí lidského. Proto úcta k neměnnému, proto snaha nic neměnit, lpět na osvědčeném, daném. V *Hlubině bezpečnosti* je Bůh nadále základem, na kterém svět stojí. Svět je ve svém bytí na bohu závislý, ale bůh není stálým a přímým udržovatelem světa, není jeho stálým motorem. Komenský ukazuje veškerenstvo jako strom, který vyrůstá z kořenů, kterými je bůh a které jsou nám skryty. Lépe se mu tak vysvětlují nedostatky – není tím vinen kořen světa (bůh), ale cizí roub na stromě, který způsobí, že strom začne dávat jiné ovoce. Důležitější je ale to, že bůh nepůsobí na vše přímo, ale nepřímo a zprostředkovaně – jedna věc je vázána na druhou, jedna dává život druhé, věcem a bytostem je přiznána vzájemná těsná souvislost.

Pavel Floss ukazuje, jak v *Přehledu fyziky* Komenský na toto pojetí navazuje. Biblická kniha Genesis je vykládána na základě inspirace Kusánským a Böhmem. Jádrem výkladu je imanentismus, svět je vykládán z jeho vlastních, byť bohem do něho vložených zákonů. Komenský hledá spojitosti mezi věcmi tohoto světa. Vnější zasahování do života věci a bytostí se mu zdá neopodstatněné. Bylo by nedůstojné boha, kdyby neustále zasahoval do věci tohoto světa, byl by jako špatný řemeslník, který neustále opravuje své dílo. Byl ovlivněn teorií impetu – říká, že bůh dal světu jen první popud, impuls a svět se dále již vyvíjí sám. Nelíbí se mu vysvětlování vzniku nových věcí odstupem jedné a přístupem nové formy. Kde jsou tyto formy, přece nemohou být někde mimo přírodní realitu. Jaká by pak byla mezi věcmi spojitost – všechno dění by bylo dílem působení forem, ztratila by se kontinuita, vesmír by byl rozsekán na nekončnou řadu od sebe oddělených aktů. Komenský je přesvědčen, že veškeré dění v přírodě je řízeno kosmu imanentní a všesjednocující silou, kterou nazýváme natura – přirozenost.

Podstata Komenského koncepce tedy spočívá v dynamizování vzestupného (ale nedynamického) modelu aristotelsko-scholastického kosmu. Tím se Komenský odlišil od 2 základních linií tehdejšího chápání přírody – novoplatónsky renesančního a matematicko-mechanického. Komenský dospívá k pojetí, ve kterém vnitřní struktura věcí není dána platónskými ideami, jejichž jsou věci pouze odrazem, ani činností duchů, sil, kvalit jako v renesanci, ale přirozeností věcí, nikoli aristotelsky strnulou, ale ve vztahu k jiným objektům, k pohybu celého vesmíru. Věci jsou aktivním činitelem ve velikém, pohyblivém a vzestupném proudu bytí, kterým je tento svět.

Příčinou rozkladu věcí a vzniku nových věcí je v Komenského kosmu teplo – rozrušuje vzniklé struktury, zjemňuje hmotu, aby mohly vznikat stále rozčleněnější, dokonalejší a citlivější organismy.

Všude lze najít protiklady, vše je dáno protiklady. Mezi nimi však není nepřekonatelná hráz, všude lze postihnout přechody a příčinné souvislosti. Svět = vzestupný proud bytí, stálý vzestup od prvotního temného chaosu k člověku. Mezi všemi druhy a rody jsou přechody, kterým Komenský říká media. Všechna media mají vlastnosti obou vrstev bytí, které spojují. Renesanční filozofie byla inspirována i alchymii, názorem, že vlastnosti věcí lze odvodit z jejich skupenství, které je utvářeno působením tepla a chladna. I na Komenského měla alchymie velký vliv. Pokud jde o teplo a světlo, nechce zůstat jen u toho, že jsou to principy vysvětlování věcí a jevů, ale chce vědět, co jsou samy o sobě, začleňuje je do přírody, ruší jejich postavení nad přírodou. Snaží se vysvětlit vlastní příčiny vlastností věcí prostřednictvím hustoty hmoty, atomů – Komenský říká těmto strukturám schematismy.

Pavel Floss dokládá, že Komenský nepochopil dvě základní tendence moderní přírodovědy (Galilei, Descartes, Newton) – úlohu a podstatu experimentu a využití matematiky pro vyjádření přírodních jevů, pro konstrukci matematicky vyjádřeného přírodního zákona.

Komenský zůstal v zajetí staré spekulativní, nikoli moderní experimentální přírodovědy. Fakta a jevy v přírodě mu slouží jen jako důkazy pro jeho apriorní teorie. Pozorování, poukazování na přírodu je druhotné, má ozřejmit předkládané teorie, které Komenský odvozuje z filozofie, z bible, z přírodněfilozofické tradice. Přírodní jev je příležitostí ke komentování, k různým teoretickým výkladům, k prokazování různých názorů, nikoli věcí experimentální vědecké pozornosti. Byl si toho i částečně sám vědom a byl ochoten akceptovat i výsledky experimentální přírodovědy a uvědomoval si postupně význam experimentu (který však, jak říkal, nesmí být „vůdce slepých“). Pokud jde o matematiku, Komenský mnohokrát vyhlašuje, že je nezbytná pro vysvětlení přírodních jevů, ve skutečnosti však úlohu matematiky v přírodních vědách nepochopil.

Tyto nedostatky ve vztahu k přírodním vědám a jejich metodám vyplývaly i z Komenského pojetí vztahu vědy a víry. Smyslové poznání má být korigováno rozumem, protože smysly nás klamou, rozumové poznání má být korigováno biblí. Tak všude uvádí důkazy za prvé ze smyslů, za druhé z rozumu a za třetí z Písma, které má vždy nejvyšší slovo. Dokazování je ovšem mnohdy násilné.

Komenského odlišuje od Descarta a Newtona nejenom jeho smysl pro kvality, ale především jeho smysl pro člověka a jeho dějinnost.

Člověk je pro Komenského mikrokosmem. Celá příroda se odráží v člověku tak, jak se tvůrce všeho, Bůh, odráží v člověku. Člověk však není jen opakováním světa přírody, je jeho překročením, je novým světem. Člověk, především ve svém duševním životě, je koncentrací nejvyšších a nejlepších sil přírody.

Komenský vnitřní život člověka naplňuje budoucností, akcí, tvorbou, v sociální komunikaci s jinými mikrokosmy, s jinými lidmi.

Právě v dějinách, v budoucí akci je východisko ze všech neřešitelných problémů lidské existence. Člověk má perspektivu. Má také své hranice – lidská determinovanost v dějinách. Komenský si ovšem více než přirozených dějinných vazeb všimá vazeb člověka k božímu záměru. Někdy se může namítnout, že ani tak nejde o lidskou aktivitu, ale že toto velké dílo bude dílem Kristovým. Komenský však nemá na mysli nic jiného než vnitřní dynamiku dějin a reálný tlak Kristovy zvěsti působící v dějinách.

Uplatňuje rovněž trinitarismus

- Bůh otec, tvůrce hmoty, základu všeho, víra – starozákonní dějiny – Židé věřili v příchod Spasitele
- Kristus, tvůrce ducha, naděje – křesťanství – naděje v druhý příchod Krista
- Duch svatý, princip světla, spojení obou předchozích principů, láska – přijde doba moudrosti a lásky, jednoty a sjednocení, vrcholná fáze dějin, všechen lid bude vzdělaný a moudrý.

Komenský staví před člověka cíl – stát se vědomým tvůrcem epochálního vzestupu veškerého bytí. Bůh je člověku výzvou k napodobení. Komenský mluví o vševědouce, k níž vede cesta přes rozvoj vědy. Všemohoucností je rozvoj techniky a vnitřní zdokonalování člověka. Člověk se má stát obrazem božím nejen ve smyslu ctnostného života, ale aktivitou a tvorbou. Právě tvorbou nového, co ještě není, se člověk připodobňuje bohu.

Cílem je skutečně lidský život, lidská existence má odrážet dvě základní boží mohutnosti – rozum a vůli, vševědouce (k tomu věda, filozofie, u Komenského i teologie a vnitřní náboženský život) a všemocnost.

Nejde jen o rostoucí využívání přírody, člověk má být uživatelem, údržbářem a řiditelem věcí. Cílem je zrušení rozdílů mezi lidmi, rozvinutí osobnosti všech lidí – každý sobě knězem, filozofem a králem. Člověk je pro Komenského složitou a nevyzpytatelnou bytostí, cítí však, že lidská důstojnost spočívá ve svobodě, kterou nezajistí jen šíření vzdělání, ale také změny politických poměrů. To umožní zajistit svobodu vůle. Má představu o světovém sněmu –

vůdcové národů a přední odborníci mají usilovat o sjednocení lidstva a o nové vztahy mezi národy a státy. Základní podmínkou nového lepšího věku lidstva je (ve Všenápravě) zajištění občanských, politických, náboženských svobod. Není to liberalismus, ale logické završení dynamického pohledu na přírodu, člověka a společnost. Komenský reaguje na dobové poměry i na díla některých teoretiků státu, odmítá Machiavelliho, jde mu o provádění moudré, programové, humanistické politiky. Sám nebyl naivní a jako praktický politik jednal často dle hesla účel světi prostředky. Nesouhlasil s absolutistickým pojetím státní moci (Bodin, Hobbes), byl spíše příznivcem Althusiova názoru, že vladař smí vládnout se souhlasem národa a že stát vznikl smlouvou (Grotius). Nebyl výslovně proti monarchii a v jednom svém spisku (*Indenpendetia, aeternum confusionum origo*, Nezávislost, věčný původ všech zmatků) nehledí se sympatiemi na svržení královské moci v Anglii. Nejlepší formou vlády je mu aristokracie spojená s demokracií.

Celé Komenského poradní dílo, jeho úsilí pansofické, pedagogické, vědecké, filozofické, teologické, politické vyúsťuje do snah reformních – do snah o změnu světa v budoucnosti, o velikou lidskou akci na zdokonalení a proměnu toho, co je.

Nejvýznamnějším Komenského dílem, které mělo tento záměr naplnit, je *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, česky I-III 1992 – latinsky *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (většinou uváděné pod názvem Consultatio) 1966.

Objevil Dmytro Čyževskij v Halle roku 1934. Vznikalo ve 40. letech v Elblongu, uvádí se, že bse myšlenka všenápravy zrodila u Komenského kolem roku 1644, většina čistopisu zničena při požáru v Lešně 1656, zpracováváno v závěru života v Amsterodamu dle náčrtů.

Dokončení díla – chráněnc a mladší stoupenec Vladislav Nigrin.

Předmluva – Pozdrav Světlům Evropy – vytištěno – vybízí ke svornosti postavit se všem špatnostem tehdejšího světa, prosí vládcy, učence a teology k účasti a podpoře obecné porady.

- I. Panegersia – Všebuzení, Univerzální probouzení – vytištěno, pojednává o potřebě probuzení lidstva pro nápravu vztahu k věcem, k sobě samému a k Bohu jako pravzoru dokonalosti.
- II. Panaugia – Všeosvícení, Cesta univerzálního světla, upravená Via lucis, jak má člověk poznávat, je třeba soustředit světlo, rozptýlit tmu – vytištěno, je to vlastně metodologie celé Porady.
- III. Pansophia – Vševěda, Univerzální moudrost – filozofický základ všenápravy, nejrozsáhlejší ústřední oddíl, s výjimkou části otištěné předmluvy celé v rukopise, je to uspořádaný přehled hlavních principů, věcí a jevů strukturovaně chápaného světa. Celek světa dělí na osm stupňů (gradus) či dílčích světů (mundus). Ze světa možného (mundus possibilis), ideálního jádra ostatních světů, vychází svět pravzorový (mundus archetypus), svět idejí v božské mysli. Přes nižší formu, svět andělský (mundus angelicus), který má přenášet ideje z božské mysli do světa materiálního, dochází vývoj k světu hmotnému (mundus materialis), k přírodě a člověku jako její součásti. Člověk vytváří svět lidské dovednosti (mundus artificialis), morálky (mundus moralis) a ducha (mundus spiritualis). Člověk zdokonaluje sebe a svět až k dokonalosti světa věčného (mundus aeternus), kde dochází ke splynutí lidstva s Bohem.
- IV. Pampaedia – Vševýchova, Univerzální vzdělávání – systém výchovy, pouze v rukopise, vysvětluje vzdělání jako celoživotní proces, zdokonalující a napravující jedince i společnost, důraz je položen na jeho demokratičnost a univerzálnost (omnes omnia omnino – všichni všechno všestranně)
- V. Panglottia – Všemluva, Univerzální zušlechťování jazyků – pouze v rukopise, naznačuje koncepci nového umělého jazyka, dokonalejšího než latina, který by měl usnadnit mezinárodní porozumění.

- VI. Panorthosia – Všenáprava, Univerzální obnova, vytištěno 9 kapitol, část desáté, zbytek rukopis, institucionální struktura nápravy – rodina, škola, státní instituce, mezinárodní společenství.
- VII. Pannuthesia – Všenapomínání, Univerzální povzbuzování, výzva k činnosti, vytištěno 13 z 16 kapitol, zbytek nezvěstný. V závěru má povzbudit váhající k uskutečnění všenápravy.

Komenský chápal dynamicky přírodu i lidskou existenci. Viděl, že je spjata s dějinami. Zkoumá běh dějin lidstva a domnívá se, že vrcholný věk lidstva teprve musí přijít, protože sice neexistuje jednoznačný vzestup, ale množí se přínosy a klady, dochází k rostoucí koncentraci lidského snažení. Příroda dosahuje vrcholu koncentrací všech svých nejlepších sil v člověku. Dějiny jsou obdobným růstem koncentrace lidského snažení. Obecná porada je výzvou k aktivní dějinné existenci všech. Velké dílo zdokonalení nemá být záležitostí jen úzké skupiny lidí, nějakého národa či státu, ale všech, nikoho nevyjímaje.

Je Komenského program v Obecné poradě utopií? Robert Kalivoda se domnívá, že ano, že to je příklad tzv. časové utopie, Pavel Floss se domnívá, že ne, že Komenský si pouze všímá konkrétních dějinných podmínek, že nelíčí dokonalou společnost, že mu jde o možnost akce, nikoli o vidinu. Komenský podle něho nechce malovat obraz dokonalé společnosti, chce se radit o podmínkách, které umožní dosažení společnosti míru a spravedlnosti.